

הגיע הזמן לעצור את הנכבה: על טמפורליות של חריגות ואלימות

נדים כרכבי

אם מסתכלים בנפרד על כל אירוע מבין מכלול האירועים האלימים שהתרחשו במאי 2021, אין הרבה חדש תחת השמש. גירוש התושבים הפלסטינים בשייח' ג'ראח ובסילוואן משקף את מדיניות ייחוד ירושלים מאז 1967, אם מתייחסים רק למזרח העיר. עימותים עקב הפלישה של הצבא הישראלי למתחם אל-אקצא כבר קרו כמה פעמים בעבר, למשל כשאריאל שרון הצית את האינתיפאדה השנייה, או כשקבוצות מההתיישבות הדתית שחומדות את האתר לבניית בית המקדש השלישי עלו שוב ושוב אל המקום. עזה נמצאת במצור ב-15 השנים האחרונות, ונתונה להפצצות הרסניות ובלתי פרופורציונליות של חיל האוויר מדי כמה שנים. האוכלוסייה הפלסטינית ב"ערים מעורבות" סובלת גם היא כבר שנים ארוכות מאלימות משטרתית, ובשני העשורים האחרונים – גם מ"התנחלויות עירוניות", או גרעינים תורניים, שמשליטים טרור כדי לשים ידם בעזרת יזמי נדל"ן על נכסים מבוקשים על קו החוף ואגב כך להוביל לטרנספר שקט. במובן הזה, אירועי חודש מאי היו המשך פועלו של משטר קולוניאלי התיישבותי שדוגל בעליונות יהודית על בסיס גזע־דתי, ומיישם אידיאולוגיה שלפיה ההתיישבות היהודית מתרחבת בהתמדה על חשבון הילידים הפלסטינים ונוקטת פעולות של נישול, גירוש והרג תחת מעטה של דמוקרטיה ליברלית.

ובכל זאת, האירועים האלימים במאי 2021 נתפסו כחריגים בעיני רוב היהודים הישראלים והפלסטינים. כדי להבין זאת אני מציע להתבונן בהם מנקודת מבט טמפורלית ולבחון את תזמון ההתרחשויות ואת המומנטום, האינטנסיביות והסימולטניות שלהן. מבט כזה יאפשר לא רק להתייחס לסיבתיות המבנית והסימבולית מאחורי פרוץ האירועים ותפיסתם כחריגים, אלא גם לעמוד על ההתפתחויות שאירעו בעקבותיהם ועל ההגיונות הערכיים והמרחביים השונים בין יהודים ופלסטינים בדרישה לחזור ל"חיים נורמליים".

הקוראת המקומית מכירה היטב את הנסיבות שבצילן פרצה האלימות; לתזמון היה בהן תפקיד מכריע. יש מי שטענו שהפרובוקציה של ארגונים יהודיים פשיסטיים נגד תושבי ירושלים הפלסטינים באמצעו של חודש רמדאן נועדה לטרפד את המאמצים להקים ממשלה ללא בנימין נתניהו, בזמן משבר פוליטי שישראל לא ידעה כמותו. כוחות הצבא הישראלי פרצו למתחם אל-אקצא יום לפני לילת אל-קדר (ליל הגורל), הלילה הקדוש ביותר למוסלמים ושיאו של חודש רמדאן. האירוע מושך מדי שנה עשרות אלפי פלסטינים מוסלמים שעולים להתפלל במסגד אל-אקצא. השנה חייבו האירועים תגובה של הפלסטינים, ובהם אזרחי ישראל, שעשו דרכם לירושלים כדי להגן על האתר הקדוש. בעוד הבירה גועשת, עזה נתונה בסכב נוסף של הפצצות, וההפגנות סוערות בתוך ישראל, בגדה ובמקומות אחרים בעולם – קבוצות של "מתנחלים", או מתיישבים, שמו פעמיהן אל ערי החוף כדי לנקום בפלסטינים אזרחי ישראל. קבוצות אלו, חמושות ומגובות על ידי כוחות המשטרה והצבא הישראלי וגם על ידי חלק מהתושבים היהודים, תקפו כל דבר שנראה להן ערבי: כלי רכב, עסקים, בתים ואנשים.

העימותים היו לאלימות רחוב משני הצדדים, אולם המשטרה פעלה בסלקטיביות לדיכויים. יותר מ-1,500 פלסטינים נעצרו, לעיתים באלימות קשה, ובהם גם מאות רבות של אזרחי ישראל; אך מספר היהודים הישראלים שנעצרו היה זעום ורובם שוחררו בנסיבות מקלות, ובכלל זה גם המתיישב החמוש שירה למוות באשרף חסונה בלוד. השר לביטחון פנים אמיר אוחנה גיבה את המתיישבים החמושים וטען בטוויטר ש"אזרחים שומרי חוק הנושאים נשק הם מכפיל כוח בידי הרשויות, לנטרול מידי של איום וסכנה"; כוונתו הייתה לאזרחים יהודים בלבד.

לא מן הנמנע כי אינטרסים פוליטיים תרמו להתגייסות הפלסטינית לאירועים האלה, למשל הבחירות ברשות הפלסטינית שנדחו או הפילוג הפנימי בין המפלגות המייצגות את הפלסטינים אזרחי ישראל בכנסת. אולם הכוח ליצור "מצב חירום" (state of exception), במונחיו של ג'ורג'יו אגמבן) נתון בידי הריבון הישראלי, שיכול להחליט לא רק מי יכול להפעיל אלימות והיכן, מבלי שיידרש לעמוד למשפט ולגינוי מוסרי, אלא גם מתי ועד מתי אלימות זו יכולה להתחולל (Agamben 2005). כלומר, הריבון הוא שמחליט על תזמונו של מצב החירום ועל זהותם של מי שניתן להם להפעיל אלימות חריגה.

בשטחי '67, ובהם הגדה המערבית, רצועת עזה ומזרח ירושלים, מוחרגים הפלסטינים על פי הגדרה ובאופן קבוע; שם יש אפילו מערכת משפט צבאי, המזכה את מי שמפעיל אלימות ריבונית מבין סוכני המשטר הקולוניאלי-התיישבותי. התחושה כי אירועי מאי 2021 היו חריגים נבעה מתוך כך שהגיון החירום בתוך גבולות ישראל אפשר לאזרחים יהודים להפעיל אלימות כלפי אזרחים פלסטינים. בהקשר הזה, אלימות הריבון לא רק התרחבה ארעית מבחינת שטחי תחולתה; גם האינטנסיביות שלה גברה, ואירועים אלימים פרצו סימולטנית באופן שהפתיע גם גורמים בהנהגה הישראלית. שלא כמו בגדה, בעזה ובמידה מסוימת בירושלים, ישראלים יהודים ופלסטינים שחיים ב"ערים המעורבות" אינם

נתונים להפרדה גיאוגרפית נוקשה. במקרים רבים הם חולקים מקום מגורים, מקום עבודה וחי פנאי וחיים לא רק באותן שכונות ובאותם רחובות אלא גם באותם בניינים. מעבר לאינטנסיביות הפתאומית שקשה לשלוט בה, היווצרותו של מצב חריג במרחבים האלה יצרה חוסר אמון בין שכנים בסיטואציות בנליות של חיי היומיום – ללכת למכולת, לזרוק את הזבל – ובכך היה פוטנציאל רב יותר לאלימות בלתי צפויה.

אפילו החריגות הפנימית בקרב פלסטינים אזרחי ישראל, הנובעת מהתרת חדירתו של נשק חם ליישובים והשימוש המסיבי שעושים בו ארגוני פשיעה ערביים, התבררה כמסוכנת גם ליהודים ישראלים. לא במקרה היתה לוד העיר הראשונה שקיבלה תשומת לב מיוחדת מכוחות המשטרה, הצבא וכנופיות המתיישבים החמושים: מבין הערים שבהן פרצו המהומות, בלוד יש את מצבורי הנשק גדולים ביותר.

הקריאה להפסיק את האלימות ו"לחזור לחיים נורמליים", שהביעה של כאב וצער על "המצב" הנורא, נשמעה די מהר בקרב "השמאל" הישראלי, יהודים כערבים, שעדיין האמין בחזקת הקיום של הקו הירוק וביכולתו להפריד בין האפשרות של חיים משותפים ובין "הטירוף" שקורה שם, ב"שטחים הכבושים". אולם היות שלא נעשה שום מאמץ מבני למנוע את גל האלימות הבא, פלסטינים רבים בתוך ישראל מוסיפים גם כיום להרגיש חשופים בפני אלימות המדינה, המשטרה והמתיישבים.

לצד זאת, להחרגה שנקט הריבון היהודי הישראלי היה אפקט דו-כיווני: הוא יצר הזדמנות חריגה ואפילו יוצאת דופן בקרב הפלסטינים עצמם. תוצאות האירועים אכן היו חמורות, אבל הם גם איחדו בין הקהילות הפלסטיניות השונות, שהכירו כעת כי הן עומדות בפני אותו משטר קולוניאלי התיישבותי שנשען על אידיאולוגיה של עליונות יהודית. אחדות פלסטינית כזאת היא רגע נדיר, שמגיע לאחר עשורים ארוכים של פרגמנטציה על בסיס גיאוגרפי ופילוגים אידיאולוגיים וערכיים שאף הלכו והעמיקו בשנים האחרונות. תחושה של אחדות גורל עלתה למול ההכרה שהבחנה בין מתיישבים יהודים לילידים פלסטינים גוברת על ההבחנה בין אזרחים יהודים לאזרחים "ערבים". מכאן שאירועי מאי 2021 אינם הסימן המבשר מלחמת אזרחים עתידית, אלא המשך המשטר ההתיישבותי הקולוניאלי ואף התרחבותו לזירות חדשות ולכיתויים חדשים (Tatour 2021).

ריבוי החזיתות של האלימות נגד פלסטינים עורר מחדש את תשומת הלב הבינלאומית לסוגיה הפלסטינית באופן שכמוהו לא נראה מזמן, ויתרה מזו, הוא הביא לאיחוד זירות המאבק של הפלסטינים עצמם. הרחבת החרגתם של הפלסטינים אל תוך תחומי הקו הירוק יצרה זמן לימינלי ששינה את גבולות הדמיון הפלסטיני המשותף. מקרה דומה אירע בתחילת האינתיפאדה השנייה, כאשר אזרחים פלסטינים נורו למוות בידי המשטרה במהלך ההפגנות שפרצו באוקטובר 2000, אך תחושת האחדות ארכה אז ימים אחדים בלבד, שכן בקרב הפלסטינים בישראל עוד הייתה ציפייה לצדק, שהייתה נטועה באזרחותם הישראלית. אולם התוצאות העקרות של ועדת אור והחוקים המפלים אזרחים פלסטינים שחוקקו בעשור

האחרון, ובראשם חוק הלאום, הובילו הפעם להזדהות רחבה יותר בין הפלסטינים למרות האזרחות הישראלית המבחינה ביניהן.

בתוך כך, עם נסיגת המדינה מאחריותה כלפי החברה הפלסטינית בישראל הופיעו ביטויי פעולה חדשים, למשל בצמיחתה של הנהגה פלסטינית לא פורמלית בדמותן של ועדות קהילתיות בשכונות ובכפרים הפלסטיניים בתוך ישראל, שמטרתן לתת מענה על בעיות מיידיות של ביטחון אישי, סיוע משפטי ואפילו טיפול רפואי ראשוני. נוסף על כך, האחדות שנוצרה בין הפלסטינים הביאה למונטום חשוב מבחינתם: לראשונה אורגנו פעולות מתוזמנות שכללו את כל הקהילות הפלסטיניות מהים עד הנהר, ובהן השביתה הגדולה ב־18 במאי (שמאז 1936 לא נראתה כמותה) ולאחרונה גם אירועי שבוע הכלכלה הלאומית הפלסטינית. התנועה הזאת צמחה מתוך מחאות הרחוב, היא אינה תלויה בהנהגות הפלסטיניות הרשמיות למיניהן, והיא צפויה להמשיך וליזום פעולות מתוזמנות בין פלסטינים בתוך ישראל, בגדה, בעזה ואף בגולה. כך נוצר שינוי חשוב בדנימיקת ההתנגדות הפלסטינית; היא החלה צומחת מהרחוב, והיא מסתמכת על פעילות פוליטית סימולטנית אך גם על ריבוי התארגנויות מקומיות.

בניגוד לקריאה לחזור ל"חיים נורמליים" בתוך גבולות ישראל, הפלסטינים דורשים חיים נורמליים לא רק בגבולות '48 אלא גם בגבולות '67, כלומר דורשים לבטל את משטר העליונות היהודית בכל השטח שבין הים לנהר. יתר על כן, לאור התפיסה הרווחת שקולוניאליזם התיישבותי הוא "מבנה ולא אירוע" (Wolfe 2006), רבים מצביעים על כך שהנכבה אינה אירוע שקרה ב־1948 ולכן הוא נתון לזיכרון העבר בלבד. תחת זאת יש תפיסה טמפורלית אחרת של הנכבה, שרואה בה תוצר הרסני בתוך זמן מתמשך של המבנה הקולוניאלי ההתיישבותי.

הקולוניאליזם הוא מבנה שמתקיים כל עוד טמון בו רווח כלכלי מהמשאבים הטבעיים או האנושיים של האוכלוסייה הילידית. לעומת זאת, הקולוניאליזם ההתיישבותי מבקש להחליף את האוכלוסייה הילידית, ועל כך הוא נתון למסגרת זמן ממושכת הרבה יותר. במשך שנים ארוכות נסוב הוויכוח הפוליטי בישראל סביב מפעל "הכיבוש" של שטחי '67 ושאלת אפיונו כקולוניאליזם או כקולוניאליזם התיישבותי. ואולם לאחרונה גובר הוויכוח לא על מהות הפרויקט הציוני ועל היותו מפעל קולוניאלי התיישבותי, אלא על השאלה אם הפרויקט הזה התממש, או הגיע ל"נקודת האל־חזור" – במיוחד ביחס לשטחי '48 (Veracini 2013; Rouhana and Sabbagh-Khoury 2015). לכן תפיסת הנכבה כהווה מתמשך אינה מבקשת רק להצביע על מהות הפרויקט הציוני, אלא בעיקר לכפור במימוש המוחלט של פרויקט זה – במיוחד בקרב הפלסטינים בתוך ישראל. זו העת להקשיב לקריאתם המאוחדת של הפלסטינים, שעלתה במהלך האירועים האחרונים: *آن للكبة ألا تستمر* – הגיע הזמן שהנכבה תחדל להימשך.

החוג לאנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה

ביבליוגרפיה

- Agamben, Giorgio, 2005. *State of Exception*, trans. Kevin Attell, Chicago: University of Chicago Press.
- Rouhana, Nadim N., and Areej Sabbagh-Khoury, 2015. "Settler-Colonial Citizenship: Conceptualizing the Relationship between Israel and its Palestinian Citizens," *Settler Colonial Studies* 5(3), pp. 205–225.
- Tatour, Lana, 2021. "This isn't a Civil War, It is Settler-Colonial Brutality," *Modoweiss*, May 13.
- Veracini, Lorenzo, 2013. "The Other Shift: Settler Colonialism, Israel, and the Occupation," *Journal of Palestine Studies* 42(2), pp. 26–42.
- Wolfe, Patrick, 2006. "Settler Colonialism and the Elimination of the Native," *Journal of Genocide Research* 8(4), pp. 387–409.